

ПУБЛИЧНИ ДИСКУСИИ

НАКЪДЕ, БЪЛГАРИЙО? ДОКОГА, ГОСПОДИ?

Втора дискусия (13 юни):

"Залезът на България: има ли надежда за едно по-добро бъдеще?"

Въведение-обяснение: (д-р Тодор Велчев)

- *Темата на поредицата:* Когато през 2002-2003 година ние от създаващото се сдружение ХАРТА заговорихме за дълбоката духовна криза в българското общество и за дълготрайните последици от нея, срещнахме разбиране у малцина. Днес, десет години по-късно, едно огромно мнозинство от българите е обезверено или напълно отчаяно пред лицето на бъдещето. Започва да се формира **нещо като национално съгласие, че страната всъщност няма бъдеще**. И мъдри, и прости започват да усещат, че става дума за загниване на самото общество. Различни анализатори постоянно изтъкват духовната криза на България изобщо, загубата на ценности и идеали, срутването на морала. И въпросът "Накъде, България?" придобива първостепенно значение. Той е обаче достатъчно сложен, а още по-сложен е отговорът на въпроса: "Има ли изход от ситуацията?" Затова и търсим отговори в поредица от дискусии.

- *Обобщение на предишната дискусия:*

В предишната дискусия се опитахме да очертаем предпоставките за дълбоката духовна криза, заложили от националния менталитет и слабото влияние на християнството като светоглед. Основните изводи, които направихме, можем да обобщим така:

- Българското общество е незряло и притежава типични черти на инфантилност: липса на чувство за общност, дребнав индивидуализъм, неспособност за обединяване около национални каузи и въобще за дълготрайно посвещение на общи цели, илюзорни и наивни представи за света, антиисторичност и липса на виждане за бъдещето, потискане на личността и нейното развитие. Тези особености можем да открием впрочем у всяка народностна група, която не е споена от някакви абсолютни, духовни ценности, надхвърлящи нейните битови проблеми, непосредствени интереси и грижата за оцеляването ѝ. Възпитател на такива висши ценности или поне среда за тяхното формиране в историята на европейската цивилизация, включително и на Балканите, е било християнството. Въпросът защо те не са същностно възприети от българина, неизбежно се свързва с този за (не)успешната роля на църквата. **Неуспехът на един ученик винаги поражда питане за качествата на учителя.**
- Така си дадохме сметка, че българското християнство не е успяло, поне в голямата част от родната история, да наложи християнските ценности и идеали. **То е покръстило бита на българина, но не и неговата душа.** Повлияло е на идентичността му, но не е спечелило неговия ум. Не е съумяло да създаде "идейна платформа", върху която да израсне една нация, с чувство за

отговорност пред историята. В съзнанието на българина християнството се е закрепilo повече на битово ниво и като инструмент за отстояване на идентичност, но не и като учение, което да преобрази живота на отделния човек и на целия народ.

- С оглед на тези предпоставки, българското общество се оказва неподготвено за свръхдинамичното и в много отношения трагично историческо развитие от последния век и половина. Освобождението го изправя пред необходимостта от спешна модернизация, за която то не е готово, особено като манталитет. Крушението на мечтата за обединение на всички български земи го хвърля в униние и в обществен хаос. Втората световна война и комунистическият режим го заварват практически "по бели гащи". Загърбило не само християнските ценности, но в много по-голяма степен християнската вяра, то няма духовни сили да се противопостави на комунистическата зараза. Загубвайки своя стопански и интелектуален елит, както и основното си средство за оцеляване, земята, то се моделира по съветски образец и се превръща постепенно в ленива и деморализирана общност от консуматори, изконсумирала - в крайна сметка - собствената си държава. (Защото масовата кражба, лъжа и безотговорност, възпитавани и прегърнати по времето на социализма водят тъкмо до това: изконсумиране, направо излапване на държавността.) И наследството на тази "система" се оказа далеч по-тежко, отколкото смятахме през вече далечната 1989 година. Още повече, че "доизлапването" продължи и след тази дата.
- *Към темата на днешната дискусия:* Днес ще се опитаме да очертаем и поставим на обсъждане следните важни въпроси:
 - Можем ли да говорим за "залез на българския дух"? Изгубил ли е нашият народ жизнените си сили?
 - В тази връзка, свидетели ли сме на национална катастрофа и какви са нейните мащаби?
 - Има ли изход и какъв би могъл да бъде той?

1) Залезът на българския дух (адв. Наталия Христова)

Искам да продължа разсъжденията ни по темата в контекста на дискусията ни от миналия път, в която очертахме общите рамки на българския манталитет и душевност.

Ако трябва да отново да подхвана темата си за българската душевност (**като чудата смесица от жизненост и елегичност**), с тъга установявам, че българинът е изгубил своята жизненост някъде между Възраждането и Новото време, а носталгичността му отдавна е лишена от живеца и импулса на духовните търсения на Омуртаговите прозрения „Човек и добре да живее, умира и друг се ражда“ или драматизма на рационалното жизнено колебание на алтайския народ „И лега в тая дупка и не знае дали е долина в рая или дупка в геената огнена.“ Отдавна забравена е елегичността на Ботев - защо? Защото тя е подготвена в ежедневието и може да бъде узната само като бъде живяна. Елегичността на българина от епохата на Възраждането е патетика на реален и свещен живот на българския народ, набит на кола

на отомано-европейско-руската история. Днес можем да говорим по-скоро за носталигия – най-често по славната история на същия този народ или по подвига и святостта на отделни негови личности; история – която все по-зле познаваме, още по-малко се опитваме да изучаваме задълбочено и да я анализираме.

Връщайки се към тезата си за изгубената жизненост на българския народ считам за важно да се опитаме да дефинираме понятието „**жизненост на един народ**“ и да потърсим заедно неговите корени. За мен понятието „жизненост“ означава способността на един народ да осмисля и преживява собствената си идентичност, да я устоява и да пречупва през нея превратностите на историческа си съдба; да възприема, подлага на анализ, обяснява, отрича или приема предизвикателствата на непрекъснато променящия се свят; **Жизнеността на един народ е умението му да пречупва света през своята идентичност и способността му да съзрява.**

Тази работна дефиниция ми служи за отправна точка в търсене на отговор на въпроса къде са корените на тази жизненост и можем ли да ги открием и днес в нерадостната българска картина?

За мен в основата си всяка народностна идентичност се родее с идентичността на личността. С други думи, основата върху която се изгражда личностната идентичност е сходна с тази, върху която се гради и народностната. В сърцевината ѝ стои изграждането и втъкаването в живота на един народ на цялостна система от духовни ценности. Те на свой ред предопределят осъзнаването на необходимостта от национални идеали, към които той следва да се стреми и очертават техните рамки. Нуждата от следването на тези идеали логически дефинира националните цели и ако щете националната стратегия за тяхното постигане. Те (духовните ценности) стоят в основата на народностното съзряване, на превръщането му в общност; в единен организъм, в който социалните, културните или икономическите различия могат да водят до зараждането на противоречиви интереси и дори до остро политическо противопоставяне на отделни групи и прослойки, но не могат да разрушат единството, да унищожат стремежа към израстване и развитие или да предефинират породените на основата на общите духовни ценности национални цели и идеали.

Духовността води до оформяне на културния облик на един народ, схващан и в широк смисъл - като бит, и в по-тесен - като художествена култура, а от там на неговия **манталитет, разглеждан като начин на мислене, обусловен от степента на културно развитие.** С други думи, духовността на един народ е гаранция за неговата устойчивост и жизнеспособност, но и за неговото съзряване и развитие. През нея той оценява собственото си място в световната история, историческите си връзки с другите народи, взаимоотношенията си с тях, но и уникалността си, неповторимостта на своята историчност и на собствената си историческа съдба чрез дефинирането и следването на националните цели и стремежа си към националните си идеали. През призмата на осъзната и преживявана от един народ негова духовност могат здравословно да бъдат привнесени и заимствани повеите на новото, да намери място в душевността на един народ различното и непознатото, да бъде то постепенно преосмислено и възприето със съответни промени като свое; да бъдат подложени на тест за достоверност и стойностност

нови идеи и тенденции.

За мен, като християнин дефинирането на тези ценности и движещата сила в тяхното устояване, осмисляне и следване е изключителен приоритет на Църквата, разглеждана не само като институция, но и като богочовешка общност, призвана от живия Бог да служи, за да разкрие на света сърцето на Евангелието. Затова жизнеността на един народ е до голяма степен предопределена и от жизнестойчивостта на една духовно силна и духовно свободна Църква.

Кои групи от обществото са основната живителна сила, която прави сетивата на един народ чувствителни за духовността; която ги поддържа будни и жадни за нея, както и за повеите на новото; която привнася нови идеи, провокира, призовава?

Кои са хората, които най-вече могат да бъдат олицетворение на живия дух и будната съвест на един народ?

- Хората на културата и изкуството;
- Учените, студентите;
- Т.нар. „духовни водачи“ – свещеници, но и обикновени миряни с ясно осъзната мисия за духовно служение;
- Предприемчиви, дейни и будни хора от сферата на бизнеса, които осъзнават успеха си и пълноценното си изграждане като личности през общественото развитие и изграждането на активно и мислещо общество, в което битката за задоволяване на материалните потребности не изчерпва единствения смисъл на неговото съществуване.

Онова, което ги обединява е ясното съзнание за собствената им идентичност, за мястото и ролята им в обществото, за мисията им да му служат като допринасят за съзряването му чрез професионалните си умения, но и чрез личните си дарби и способности.

В битието на един жизнеспособен народ такива хора се ползват с авторитет и доверие. Те застават начело на националните борби в дни на изпитания и са аналитичния ум на една нация в пътя ѝ на преосмисляне на собствената история, на заобикалящата действителност и в търсенето на пътища за постигане на цели и следване на национални идеали.

В живота на днешното българско общество те са обречени на **социална самота**, нямат дори собствено политическо представителство в парламента, остават неразбрани, а често пъти отхвърлени и унизени от своите съвременници. В същото време тази група хора е натоварена от времето да понесе най-тежкото икономическо, но аз бих добавила духовно и нравствено бреме от сегашното състояние на съвременното общество. Те все по-рядко получават трибуна за своите размисли, тревожни търсения и безплодни призови. В повечето случаи воплите им по изгубената духовност остават нечути, а тъгата им – неразбрана от днешния средно-статистически гражданин на държавата България, заплени единствено от идеала на собственото си оцеляване и прехласнат по материалните знаци на чуждото благополучие. Ако към това добавим и тъжния статистически факт, че в процентно отношение тази група хора са все по-бързо стопяващо се до незначителност малцинство (около 3-4% от българите с право на глас), ще получим завършена и цялостна картина на една действителност, която едва ли

радва сетивата с ведре краски.

Като резултат от всичко това днешните български будители (изолирани, оттеглили се дълбоко в себе си и в тесен кръг от доверени съмишленици и приятели или намерили физическо спасение от духовната безнадеждност извън пределите на България) **живеят с народа си в едно и също време, но в различни светове. Доказателство за това са и последните протести, показали с най-голяма острота безпътицата на съвременния българин и нуждата му (за съжаление все още неосъзната) от неговите истински духовни водачи.**

Предпоставките (условията), благоприятстващи проявлението на **жизнеността на българския народ**: през епохата на българското Възраждане тя беше извикана за живот от патетиката на ежедневния живот (за която вдъхновено и дързостно пише Ботев), строителния патос, преодоляването на средновековната изолираност и самота, откриването на историческите връзки, които свързват българския народ с други народи, възприемането на елинската ученост и дори създаването на технологичен напредък чрез високопроизводителни дървени механизми (впрягане на силата на водата и вятъра в производството), високата художествена култура.

Какво от гореизброените неща провокира днес тази жизненост?

Като българин от ново време, който упорито отказва да забрави своята история и със скромните си възможности скандално (според новите идеали на съвременността) се опитва дори да я анализира, с тъга мога да кажа, че помоему българският народ все още наивно се люлее в люлката на своята детска душевност и упорито отказва да порасне. Ако в епохата на Възраждането тази ситуация можеше в определени моменти дори да изглежда симпатична и да предизвика снизходителни, но все още негорчиви усмивки от бита, обноските и търсенията на Вазовите „Чичовци“ или Каравеловите „Българи от старо време“, то днес тя е опасна и дори драматична.

Според думите на един известен немски социолог (Бек) съвременният свят на високи технологии и глобализация е трудно и неразбираемо предизвикателство за всеки народ. Още по-голямо предизвикателство е той за днешния български народ, който е пропуснал дните на своето юношество и днес, когато от него се изискват зрели решения, той се лута като изгубено дете, заспало в детската си люлка дълъг и безпаметен сън и изведнъж събудило се в друго време, в друг свят, в който връстниците му са отдавна пораснали. Като че ли българинът е пропуснал цели епохи от своето духовно, културно и дори историческо развитие. Онова, което днес му помага да съществува, в най-тесния смисъл на тази дума, е твърдостта и инатливостта на манталитета му, който Тодор очерта в дискусиата ни от миналия път. И днес, със същата острота се проявяват двете основни черти, очертаващи характера на „битието българско“ векове наред - „**разделение**“ и „**илюзорност**“. Разделението, разгледано като раздвоение, в непрестанно съмнение и люшкане, във вечно започване и недовършване или въобще несвършване, в неспособност да се поеме трайно по един път и да се отстоява той - в индивидуален план и като разпокъсаност, раздробеност, разнопосочност, неспособност за единение - в обществен в живота на съвременния българин невиджани до сега размера. За да

достигнем до този извод е достатъчно да проследим (дори не и да анализираме) най-новата ни политическа история от последните 20 години насам.

„Илюзорността“, изразяваща се като особен наивизъм относно историческите процеси: „Абе, все ще се оправим все някак; в какви ли не времена сме оцелявали...“ или пък в една с нищо необоснована вяра в „щастливата звезда“ на българския народ: „Ние, българите, сме най-...“ (умни, изобретателни, издръжливи, красиви, сексапилни и т.н., все още заема основно място в българския национален менталитет макар и малко видоизменена след последните политически реалности. Днес установявам, че тя не звучи толкова бодро. Все по-редки са гласовете, които повтарят, че някак си ще се оправим. Въпреки това обаче, тя остава вярна на себе си и е устойчива. Вчерашното „в какви ли не времена сме оцелявали“ днес, след по-задълбочен анализ на реалността, в която живеем, е заменено от не толкова бодрото, но не по-малко опасно „Абе, най-важното е да сме здрави! Другото, все някак ще се нареди.“

Илюзорните представи за личността и за общественото устройство обаче запазват силата си и остават непроменени и до сега: припомням казаното от Тодор за лозунгите от последните протести „Не на партиите!“ и „Гражданска квота във всички партии“ с доста плачевни и абсурдни резултати в „пъстротата“ и „многообразието“ на днешния парламент.

В този контекст традиционният консерватизъм на българското общество, предпазил го временно от напорите на редица тревожни тенденции в развитието на обществените отношения и насаждането на новите „ценности“ на европейския либерализъм (регулиране на еднopolовите бракове; открита война срещу християнския светоглед на „християнска“ Европа чрез въвеждане в правните системи на редица традиционно християнски държави на санкции за т.нар. „речи на образата“, широкото разпространение на редица предизвикателни за морала и етиката на съвременния човек методи за лечение на безплодието – сурогатно майчинство) е резултат не от здраво стъпване върху втъкани в битието българско духовни ценности, а е плод по-скоро на специфичността на българския менталитет, характеризиращ се със своята родова затвореност, подозрителност и дори враждебност към привнасянето на чужди елементи в строгата възпроизводствена система на рода.

2) България пред катастрофа (д-р Тодор Велчев)

Да погледнем сега положението в по-практичен и цялостен план. Защо твърдя, че България е изправена именно пред небивала катастрофа? В миналото това понятие се използваше главно по отношение на икономически и/или военен срив. Но в него винаги имаше и една неизказана увереност, че след време катастрофираният ще се изправи на крака и животът ще продължи. Това не е напразна увереност; така се е случило, например, след Първата световна война. „Един политически режим ще си отиде или една война ще се забрави, но България ще я има!“

Но винаги ли можем да очакваме изправяне на крака? А какво би означавало България да я няма и как би могло да се случи това? За едно общество в съвременния свят, трябва да са налице няколко фактора:

- а) Траен **демографски срив, неспособен да поддържа жизнеността на населението** и в съчетание с липса на достатъчна и качествена имиграция. (В тази категория можем да добавим и **лошото здравеопазване**, защото несъмнено то допринася много за демографската картина.)
- б) **Упадък на семейството** като среда, в която да се възпитават и изграждат като личности новите поколения.
- в) **Некачествено образование**, което не подпомага личностното развитие и не е в състояние да подготви компетентни и предприемчиви хора.
- г) **Липса на висши ценности** и основания за надежда, надхвърляща личния интерес и всекидневните проблеми.
- д) **Липса на достатъчно ярки и морални личности**, които обществото да припознае за свои авторитети и чийто пример да следва.

Едно внимателно наблюдение и безпристрастен анализ на съвременното българско общество показва, че за съжаление всички тези фактори са налице. (ДУЛО – Демографски срив, Упадък на семейството, Липса на ценности и авторитети, Образователен срив. Дулото вече е опряло на челото ни или „От рода Дуло започна България и с ДУЛО ще свърши“.) При това, утежнени от едно ужасно историческо наследство.

- Демографският срив не е просто съвременен феномен. Нека не се опитваме да се самоуспокояваме, че такива са тенденциите в Европа. Темповете са подобни само в Германия, но това е страна с население над 80 милиона души, която при това е много привлекателна за качествена имиграция, дори може да си позволи да си я подбира. (Създавайки условия за работа на специалисти.) В България обезлюдяват цели области, всяка година изчезват цели села, а някога китни и жизнени селища се превръщат в „градове на призраците“, като във филмите за Дивия Запад. Нараства населението само на няколко големи града, и то поради вътрешна миграция. **Процесът е започнал още преди 70 години и е последица от съсипването на българското село.** Не е тайна, че именно селското население е осигурявало демографското здраве на народа. Насилствената комунистическа колективизация от края на 40-те и началото на 50-те години на ХХ век, съчетана с планомерната „пролетаризация“ на бившите селяни, натикани в панелните комплекси, в дългосрочен план водят до обезкръвяване на България. След 1989 година към това се прибави и **масовата емиграция на предимно млади хора** като акт на отчаяние от политическата и икономическа безпътица.
- По своите исторически корени, сривът на образованието е като брат-близък на демографския срив. То е далечна последица от **съсипването на националната интелигенция, доколкото такава се е била оформила**, след 1944 година. По съвременни данни, българският комунистически режим унищожава около 70000 души от стопанския, културен и политически елит на страната и поне още толкова прекарва през месомелачката на концлагерите. За една страна с 7 милиона население това е изключителна загуба, от която тя на практика не се е възстановила до ден днешен. Да помислим за момент – става дума за нейните учители, специалисти

от всички области, творци, предприемачи, независими и богати по дух хора. Активните творци на национална култура, които могат да задвижат и увлекат напред цялото общество.

На тяхно място беше отхранена една „социалистическа интелигенция“, която в представителната си – разбирай, вярна на партийната линия – част можеше да се нарече всичко друго, но не и активен творец на култура. Тя нямаше нито свободата, нито дръзновението, нито възможността да се сдружава и спонтанно да обменя идеи, нито конкурентната среда, нито нормалното общуване с останалия свят, които са необходими за целта. Знаеше, че зависи изцяло от държавната опека и с времето вече не можеше да си представи друг живот. Докато основната енергия на нейните събратя от свободните, а и от някои социалистически страни, беше насочена към същинско творчество, тук тя отиваше в безплодни терзания, например, кой ще бъде произведен в „народен художник“ или „народен артист“ в навечерието на 24 май. Затова, макар че като цяло да приветства демократичните промени след 1989 година, **тази интелигенция нямаше потенциал да ги осъществи в културен, неполитически смисъл**. И твърде бързо се отдръпна от общественото поле; някак инстинктивно разбра, че ще трябва да плати много и да води съвършено различен, активен, но и съпътстван от жертви път, за което нямаше нужния духовен капитал.

Учителската професия пък беше обезценена, унижена и, впоследствие, обезличена. Постепенно се превърна в „резервен вариант“ за работа на нереализирани висшисти. Някогашният уважаван даскал се превърна в често презиран „другар“ или „другарка“, който преподава по изкуствени схеми. А през последните 20 години беше приложен и един „икономически подход“ за финансиране на училищата, който на прост език може да се изрази така: „Куцо и сакато да се записва и да завършва училище – важно е да увеличава бройката!“ Вредата от това става все по-явна и все по-трудно поправима.

- Разбира се, критичният въпрос „Така ли ви учат в училище?“ не може да бъде оправдание за мисленето и поведението на младото поколение. Азбучната истина е, че всичко тръгва от семейството; то е истинското „училище за живота“. А какво е състоянието на българското семейство днес? Не е необходимо човек да бъде социолог, за да си състави обобщена картина. Българското семейство изпадна в дълбока криза още по времето на реалния социализъм с разбиването на традиционната нравственост и начин на живот. По официални данни, всеки втори брак завършва с развод до 10 години. Повече от половината деца се раждат в т.нар. „съжителства на семейни начала“. Много семейства водят разделен начин на живот и поради икономически причини: единият работи в чужбина, за да осигури препитанието. **Тази неустойчива, разпарчетосана, неуютна семейна среда има ще има все по-слабо или пък объркващо влияние** върху „българина от ново време“.

Към това прибавям и лесните за отговор въпроси: колко време прекарват родителите с децата си? Каква роля играят визуалните медии за оформянето на мисленето на децата, които в общия случай прекарват повече време пред телевизора или компютъра, отколкото с родителите си?